

ISSN 2413-2578

ICV 2016: 53.06

DOI10.32626 / 2413-2578.2019-13

Міністерство освіти і науки України

**Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка**

**Національний педагогічний університет
ім. М.П. Драгоманова**

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
КОРЕКЦІЙНОЇ ОСВІТИ
(педагогічні науки)**

Збірник наукових праць

В и п у с к 13

Кам'янець-Подільський
„Медобори-2006”
2019

УДК 376 (082)

ББК 74.30

А-43

Рецензенти:

Д.І. Шульженко доктор педагогічних наук, професор кафедри психокорекційної педагогіки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

О.В. Мамічева доктор психологічних наук, професор, декан факультету спеціальної освіти ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”.

А.М. Кух доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Редакційна колегія

В. Бондар, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної АПН України; **О. Вержиховська**, кандидат педагогічних наук, доцент; **О. Гаврилов**, кандидат психологічних наук, доцент (голова редакційної колегії); **В. Гладуш**, доктор педагогічних наук, професор; **В. Кляйн**, доктор філософських наук, доцент; **С. Миронова**, доктор педагогічних наук, професор; **Л. Руденко**, доктор психологічних наук, професор; **В. Синьов**, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної АПН (науковий редактор); **Є. Синьова**, доктор психологічних наук, професор; **В. Співак**, кандидат психологічних наук, доцент; **С. Федоренко**, доктор педагогічних наук, професор; **Л. Фомічова**, доктор психологічних наук, професор; **І. Мартиненко**, доктор психологічних наук, професор; **Л. Ханзерук**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Д. Супрун**, доктор педагогічних наук, доцент; **Я. Лацік**, доктор наук, професор; **А. Шевцов**, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України; **М. Шеремет**, доктор педагогічних наук, професор; **Д. Шульженко**, доктор психологічних наук, професор.

Рецензійна колегія

М. Букун, доктор наук, професор (Молдова); **Н. Гаврилова**, доктор філософії, доцент (Україна); **О. Глоба**, доктор наук, професор (Україна); **Д. Дікінсон**, доктор наук, професор (США); **І. Кобель**, доктор наук, доцент (Україна); **О. Константи́нів**, доктор філософії (Україна); **Е.-М. Кулеша**, доктор наук, професор (Республіка Польща); **Т. Лісовська**, доктор наук, професор (Республіка Білорусія); **О. Мартинчук**, доктор філософії, доцент (Україна); **А. Раку**, доктор наук, професор (Молдова); **М. Танащ**, доктор наук, професор (Республіка Польща); **В. Тищенко**, доктор філософії, доцент (Україна); **М. Федоренко**, кандидат педагогічних наук (Україна); **В. Шилонова**, доктор філософських наук, доцент (Словацька Республіка); **С. Яковлева**, доктор психологічних наук, професор (Україна).

Друкується за ухвалою Вченої ради

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

(протокол №5 від 25 квітня 2019 року)

А-43 Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 13 / за ред. О. Гаврилова, В. Синьова. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2019. – 376 с.

ISSN 2413-2578

ICV 2016: 53.06

DOI 10.32626 / 2413-2578.2019-13

У збірнику висвітлюються сучасні тенденції спеціальної та інклюзивної освіти, представлено широкий спектр наукових пошуків та практичних доробок вітчизняних та закордонних дослідників. Показані особливості організації та проведення навчально-виховної, корекційно-розвивальної та реабілітаційної роботи з різними віковими групами дітей з особливими освітніми потребами як в умовах закладів дошкільної, шкільної та позашкільної освіти, так і в процесі інклюзивного навчання та сімейного виховання. Збірник включено до переліку видань МОН України, у якому можуть друкуватись статті з корекційної педагогіки (13.00.03) та спеціальної психології (19.00.08).

Збірник наукових праць включено до переліку наукометричних баз даних Index Copernicus, ScholarGoogle. Адресується спеціалістам в галузі спеціальної освіти, докторантам та аспірантам.

ISSN 2413-2578

ICV 2014: 29.63

DOI 10.32626 / 2413-2578.2019-13

Наказом Міністерства освіти і науки України від №455 від 15.04.2014 р. збірник наукових праць «Актуальні питання корекційної освіти» включено до переліку наукових фахових видань України.

УДК 376 (082)

ББК 74.30

© Автори статей, 2019

ISSN 2413-2578

ICV 2016: 53.06

DOI 10.32626 / 2413-2578.2019-13

Ministry of Education And Science of Ukraine

Kamyanets-Podilsky Ivan Ohyenko National University

National Pedagogical Drahomanov University

**IMPORTANT ISSUES
OF THE
CORRECTIONAL EDUCATION
(pedagogical sciences)**

Collection of scientific papers

Issue 13

Kamyanets-Podilsky

“Medobory-2006”

2019

UDC 376 (082)

LBC 74.30

A-43

Editors:

D.I. Shuljenko Doctor of pedagogy, professor of psychopedagogy of National Pedagogical M.P. Dragomanov University.

O.V. Mamicheva Doctor of psychology, dean of the Special Education Department in State HEI "Donbas state pedagogical university".

A.M. Kukh Doctor of pedagogy, associate professor of Methods of Teaching Physics and Disciplines of the Technological Educational Field in Kamyanets-Podilsky National Ivan Ohienko University.

Editorial board

V.Bondar, Doctor of pedagogy, professor, an existing member of National APS of Ukraine; **O.Vershykhovska**, Ph. Doctor of pedagogy, associate professor; **O.Gavrylov**, Ph. Doctor of psychology, associate professor (Head of the Editorial Board); **V.Gladush**, Doctor of pedagogy, professor; **V.Clein**, Doctor of philosophy, associate professor; **S.Myronova**, Doctor of pedagogy, professor; **L.Rudenko**, Doctor of psychology, professor; **V.Synov**, Doctor of pedagogy, professor, an existing member of National APS of Ukraine (science editor); **Y.Synova**, Doctor of psychology, professor; **V.Spivak**, Ph. Doctor of psychology, associate professor; **S.Fedorenko**, Doctor of pedagogy, professor; **L.Fomichova**, Doctor of psychology, professor; **I.Martynenko**, Doctor of psychology, professor; **L.Khanzeruck**, Ph. Doctor of pedagogy, associate professor; **D.Suprun**, Doctor of pedagogy, associate professor; **Y.Laschik**, Doctor of science, professor; **A.Shevtsov**, Doctor of pedagogy, professor, an existing member of National APS of Ukraine; **M.Sheremet**, Doctor of pedagogy, professor; **D.Shulzhenko**, Doctor of psychology, professor.

Reviewboard

M.Bukun, Doctor of science, professor (Moldova); **N.Havrylova**, Doctor of philosophy, associate professor (Ukraine); **O.Globa**, Doctor of science, professor (Ukraine); **D.Dickinson**, Doctor of science, professor (USA); **I.Kobel**, Doctor of science, associate professor (Ukraine); **O.Konstantyniv**, Doctor of philosophy (Ukraine); **E.-M.Kulesha**, Doctor of science, professor (Poland); **T.Lisovska**, Doctor of science, professor (Republic of Belarus); **O.Martynchuk**, Doctor of philosophy, associate professor (Ukraine); **A.Raku**, Doctor of science, professor (Moldova); **M.Tanash**, Doctor of science, professor (Poland); **V.Tyschenko**, Doctor of philosophy, associate professor (Ukraine); **M.Fedorenko**, PhD in pedagogy (Ukraine); **V.Shylyonova**, Doctor of philosophy, associate professor (Ukraine); **S.Yakovleva**, Doctor of psychology, professor (Ukraine).

*In press on the authority of Scientific board
of Kamyanets-Podilsky National Ivan Ohienko University
(protocol №5 dated April 25, 2019)*

A-43 Important issues of correctional education (pedagogical sciences): Collection of scientific papers: Issue 13/edited by V.M. Synov, O.V. Gavrylov. – Kamyanets-Podilsky: PP «Medobory-2006», 2019. – 376 p.

ISSN 2413-2578

ICV 2016: 53.06

DOI 10.32626 / 2413-2578.2019-13

The collection of scientific works highlights modern issues of special and inclusive education, presenting a wide spectrum of scientific researches and practical investigations of native and foreign scientists. It contains specialities of organization and development of educational, correctional, developing, and rehabilitative work with different age groups of children with special education needs in the conditions of pre-school, school and after-school special institutions, and in the process of inclusive education and family fostering. The collection is included in the list of publications of the Ministry of Education and Science of Ukraine, in which articles on special pedagogy (13.00.03) and special psychology (19.00.08) can be published.

The collection of scientific works is included in the list of scientometric databases IndexCopernicus, ScholarGoogle. The scientific collection addresses itself to specialists in the sphere of special education, doctoral students and post-graduates.

ISSN 2413-2578

ICV 2016: 53.06

DOI 10.32626 / 2413-2578.2019-13

By order of Ministry of education and science of Ukraine №455 dated 15.04.2014, the collection of scientific works «Important issues of correctional education» is included in the list of professional editions of Ukraine.

UDC 376 (082)

LBC 74.30

© Authors of the articles, 2019

ЗМІСТ

Бондар В.І.	Диференційоване навчання дітей з особливостями інтелектуального розвитку в закладах загальної середньої освіти	5
Гаврилова Н.С.	Методика формування та стимуляції вимови фонем	18
Гаяш О.В., Кляп М.І.	Комплексний психолого-педагогічний супровід дітей з розладами спектру аутизму в умовах інклюзивно-ресурсного центру	37
Кляйн В., Шилонова В., Гладуш В.	Актуальні проблеми освітньої інтеграції учнів у Словацькій Республіці	48
Дубовик М.О.	Стратегії статевого виховання підлітків та юнаків з розладами аутистичного спектра	61
Кобель І.Г.	Політика інклюзивності в католицьких університетах світу	73
Король А.В.	Логопедичний супровід сімей засобами інформаційно-комунікаційних технологій	92
Лісова Л.І.	Труднощі у процесі синтезу усіх даних тексту арифметичної задачі молодшими школярами з тяжкими порушеннями мовлення	101
Ленів З.П.	Когнітивно-компетентнісний компонент готовності асистентів учителів до реалізації командної взаємодії в умовах інклюзії	110
Лянна О.В., Литвиненко В.А., Ласточкіна О.В.	Організація відновлювально-логопедичної роботи при афазії у осіб післяінсультного стану в ланці взаємодії «логопед – сім'я»	123
Ляшко В.В.	До проблеми врахування індивідуальних стильових особливостей дітей з порушеннями психофізичного розвитку у навчальному процесі спеціальних освітніх закладів	134
Мартиненко І.В.	Особистісний профіль як фактор становлення комунікативного потенціалу дитини з недорозвитком мовлення первинного генезу	144
Мартинчук О.В.	Інклюзивна педагогіка як науковий чинник формування компетентності у сфері інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами	157
Мороз Л. В., Рудих А. Б.	Супровід розвитку усного мовлення в дитей передшкільного віку зі зниженим слухом в умовах сімейного виховання	176
Найдьонова Г. О., Нагірняк А. О.	Психологічна корекція сприймання дітей із розладами аутистичного спектру як умова формування соціально прийнятної поведінки	187

sociálne znevýhodneného prostredia - inovovaná časť. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 2018. s. 140. ISBN 978-80-565-1432-0.
6. ŠTATISTICKÉ ROČENKY. Centrum vedecko-technických informácií SR v Bratislave. [online]. [cit. 201-02-20]. Dostupné na <http://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky.html?page_id=9230>.

Author's contribution: Vladimir Klein – 40 %, Viera Silonova – 40%, Viktor Hladush – 20 %

Received 03.03.2019

Accepted 03.04.2019

УДК 376:616.896:613.88

DOI 10.32626/2413-2578.2019-13.61-72

М.О. Дубовик

m.dubovyk@kubg.edu.ua

СТРАТЕГІЇ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ТА ЮНАКІВ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Відомості про автора: Дубовик Марія Олександрівна, кандидат психологічних наук, викладач кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка, Україна. У колі наукових і професійних інтересів: психологічний супровід дітей, підлітків і дорослих з розладами аутистичного спектра, питання статевого виховання осіб з РАС, розробка і адаптація методик психолого-педагогічної діагностики, підготовка майбутніх вчителів-логопедів до роботи в умовах освітньої інклюзії. E-mail: m.dubovyk@kubg.edu.ua

Contact: Dubovyk Mariia, PhD in Psychological Sciences, Lecturer of the Department of Special Psychology, Special and Inclusive Education of the Institute of Human Sciences of Kyiv Borys Hrinchenko University, Ukraine. Professional interests: psychological support for children, adolescents and adults with autism spectrum disorders, sexual education of individuals with ASD, development and adaptation of psychometric tests, training of future speech therapists to work in educational inclusion conditions. E-mail: m.dubovyk@kubg.edu.ua

Відомості про наявність друкованих статей: Дубовик М.О. Особливості психосексуального розвитку підлітків та юнаків з

розладами аутистичного спектра // Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. № 2 (37), Том 3. 2015. С. 61-70. **Дубовик М.О.** Фактори, що пов'язані з поведінковими проявами сексуальності осіб з розладами аутистичного спектра підліткового та юнацького віку // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 30. С.173-187. ; **Бурлачук Л.Ф., Дубовик М.А.** Типологія проявлених сексуальності подросток с расстройствами аутистического спектра // Пензенский психологический вестник. 2017. №2(9). С.110-125. doi: 10.17689/psy-2017.2.10

Дубовик М.О. Стратегії статевого виховання підлітків та юнаків з розладами аутистичного спектра. Дана стаття присвячена дослідженню особливостей соціо-сексуального функціонування підлітків та юнаків з РАС. Зокрема, у статті висвітлено особливості сексуальної поведінки підлітків і юнаків з РАС, проаналізовано сутнісні характеристики даного розладу та специфіку підліткового віку – в якості чинників, що провокують прояви неприйнятної сексуальної поведінки.

Наголошується на вагомій ролі адекватного статевого виховання, що спрямоване на мінімізацію проявів проблемної сексуальної поведінки підлітків і юнаків з РАС. Реалізація принципу повторення інформації, візуальний супровід, розрізнення «публічного» та «інтимного» соціальних контекстів, надання адекватної інформації про фізіологію статевої системи, типи стосунків між людьми, прийнятну та неприйнятну сексуальну поведінку, а також обговорення питань інтимної безпеки – розглядаються як компоненти ефективної стратегії статевого виховання підлітків і юнаків з РАС. Підкреслюється необхідність комплексного підходу: важливо приділяти увагу питанням статевого виховання як під час психолого-педагогічної профілактичної та корекційної роботи з підлітками і юнаками з РАС, так і в межах сімейного виховання.

Ключові слова: розлади аутистичного спектра, статево виховання, сексуальна поведінка, соціо-сексуальне функціонування.

Дубовик М.А. Стратегии полового воспитания подростков и юношей с расстройствами аутистического спектра. Данная статья посвящена исследованию особенностей социо-сексуального функционирования подростков и юношей с РАС. В частности, в статье освещены особенности сексуального поведения подростков и юношей с РАС, проанализированы существенные характеристики данного расстройства и специфика подросткового возраста – в качестве факторов, провоцирующих проявление неприемлемого сексуального поведения.

Отмечается существенная роль адекватного полового воспитания, которое направлено на минимизацию проявлений проблемного сексуального поведения подростков и юношей с РАС. Реализация принципа повторения информации, визуальное сопровождение, различение «публичного» и «интимного» социальных контекстов, предоставление адекватной информации о физиологии половой системы, типах отношений между людьми, приемлемом и неприемлемом сексуальном поведении, а также обсуждение вопросов интимной безопасности – рассматриваются как компоненты эффективной стратегии полового воспитания подростков и юношей с РАС. Подчеркивается необходимость комплексного подхода: важно уделять внимание вопросам полового воспитания как во время психолого-педагогической профилактической и коррекционной работы с подростками и юношами с РАС, так и в пределах семейного воспитания.

Ключевые слова: расстройства аутистического спектра, половое воспитание, сексуальное поведение, социо-сексуальное функционирование.

Dubovyk M.O. Sexual education strategies for adolescents and youth with autistic spectrum disorders. This article is devoted to the problem of socio-sexual functioning of adolescents and youth with ASD. The diagnosis of autism spectrum disorders, the prevalence of which is growing in Ukraine, is actual not only in childhood. Core symptoms of the disorder are displayed in puberty, affecting all the spheres of life of adolescents and youth with ASD, complicating the process of psychosexual development, socialization and interpersonal interaction.

The article highlights sexual behavior key attributes of adolescents and youth with ASD. The essential characteristics of ASD and the specifics of adolescence are analyzed as factors that provoke manifestation of inappropriate sexual behavior.

It is emphasized on the significant role of adequate sexual education, which is aimed to provide the proper sexual functioning of individuals with ASD, in particular, and improving the quality of their lives in general. The implementation of information repeating principle, visual support, the distinction between “public” and “private” social contexts, the provision of adequate information on the sexual system physiology, the types of relationships between people, acceptable and unacceptable sexual behavior, as well as the discussion of intimate security issues – are considered as components of effective sexual education strategy for adolescents and youth with ASD.

Special attention is given to sexual education strategy in the domain of differentiation between “public” and “private” social context, acceptable and unacceptable behavior, and also in prevention of victimization among adolescents and youth with ASD.

The necessity of integrative approach is emphasized: it is important to pay attention to issues of sexual education both during psychological and pedagogical preventive and corrective activities with adolescents and youth with ASD, and within the system of family education.

Keywords: autism spectrum disorders, sexual education, sexual behavior, socio-sexual functioning.

Постановка проблеми та аналіз досліджень

Сучасна статистика Всесвітньої організації охорони здоров'я свідчить, що розповсюдженість розладів аутистичного спектра сягає 1 на 160 осіб дитячого населення. Статистичні дані МОЗ України вказують на стрімке зростання розповсюдженості розладів аутистичного спектра з 13,8 на 100 тис. дитячого населення у 2008 р. до 35,0 на 100 тис. дитячого населення у 2012 [10, с. 10]. Розлади аутистичного спектра (РАС) належать до діагностичної категорії розладів розвитку і виявляються в ранньому віці. Однак даний діагноз залишається актуальним і надалі, у підлітковому, юнацькому, дорослому віці – впродовж всього життя особи з РАС [22, с. 234-247]. Підлітковий вік являє собою один з найскладніших критичних періодів розвитку особистості. Порушення психофізичного розвитку накладають свій відбиток на процеси статевого дозрівання та становлення сексуальності, що спричинює виникнення низки поведінкових та психологічних проблем, ускладнення процесів соціалізації та міжособистісної взаємодії [18, с. 15-64].

Проблема функціонування сексуальної сфери осіб з РАС постає у відносно невеликій кількості досліджень. Розглядається специфіка сексуальної поведінки осіб з РАС [23; 17; 20], джерела засвоєння та якості сексуальних знань і уявлень [13, с. 2185-2196; 21, с. 614-621], можливості побудови соціальних контактів та романтичних стосунків [14, с. 2617-2627].

Чимало праць зосереджено навколо питань корекції проблемної поведінки осіб з розладами аутистичного спектра [9, с. 190-191; 12, с. 24-31]. Однак питання розробки програм профілактики та корекції проблемної сексуальної поведінки підлітків та юнаків з РАС залишається відкритим та актуальним.

Мета даної статті: на основі аналізу попередніх досліджень запропонувати рекомендації щодо статевого виховання підлітків і юнаків з РАС.

Виклад основного матеріалу

Сучасні дослідження спростовують розуміння осіб з розладами аутистичного спектра як асексуальних, навпаки, наголошується на наявності потреби в близькості, інтимних відносинах, дружніх стосунках [18; 21]. Аналіз досліджень показав, що особи з РАС здебільшого зацікавлені у питаннях сексуальності [14; 15; 16; 18].

Підлітковий вік, період статевого дозрівання є найбільш критичним для осіб з РАС, оскільки тут можливі як суттєві покращення, так і невпинна регресія до більш низького рівня психічного розвитку [8]. Сутнісні характеристики даного розладу значним чином впливають на якість та кількість соціальних контактів осіб з РАС, надаючи їх поведінці дивного, а іноді неприйнятної вигляду [18; 21]. Однак підлітки та юнаки з РАС мають сексуальні інтереси та потяги, релевантні їх віку [18].

У попередніх дослідженнях нами було обстежено 43 особи з розладами аутистичного спектра (жіночої статі 6 осіб, чоловічої – 37 осіб) віком від 11 до 19 років, а також 66 осіб без порушень психічного розвитку, що входили до контрольної групи (жіночої статі 21 особа, чоловічої – 45 осіб) віком від 10 до 18 років. Встановлено, що сексуальна поведінка підлітків і юнаків з РАС часто має неприйнятні прояви, що виражаються в публічності реакцій сексуального характеру [1]. Зокрема, виявлено, що досліджувані з РАС, у порівнянні з вибіркою осіб без порушень розвитку, мають значимо меншу кількість соціальних контактів поза межами сім'ї ($p = 0,003$), мають труднощі із розрізненням «публічного» та «інтимного» соціальних контекстів ($p = 0,088$), підлітки з РАС володіють значимо нижчим рівнем знань у сфері людської сексуальності ($p = 0,049$), сексуальна поведінка підлітків і юнаків з РАС значимо частіше має публічні прояви ($p = 0,050$), що робить таку поведінку проблемною та неприйнятною, крім того, досліджувані з РАС викликають значну стурбованість своїх батьків стосовно можливості знайти супутника життя [3].

Однак близько 40% досліджуваних підлітків з РАС демонструють інтерес до спілкування з особами протилежної статі; більше 55% підлітків з РАС проявляли романтичний інтерес до інших людей; проте близько 5% досліджуваних при цьому поводяться неналежним чином [4].

Також виявлено, що міра адекватності знань і уявлень у сфері сексуальності значною мірою обумовлює функціонування сексуальної сфери осіб з РАС [5]. Відповідно, адекватне статеве виховання значно мінімізує імовірність проявів проблемної сексуальної поведінки у підлітків і юнаків з РАС [3; 21].

З іншого боку, сучасні погляди суспільства на статеве виховання є досить суперечливими [7 с. 35]. Необхідність здійснювати таке виховання не викликає сумнівів, однак наявні певні розбіжності стосовно змістовного наповнення відповідних вихованих впливів.

При обиранні форм та змісту статевого виховання підлітків та юнаків з РАС необхідно, по-перше, **враховувати особливості даного порушення психічного розвитку** з одного боку, та специфіку підліткового віку – з іншого.

Складнощі, що супроводжують підлітковий період осіб з розладами аутистичного спектра:

- Один із ключових симптомів при розладах спектра аутизму – порушення комунікації – зокрема, зустрічається буквально розуміння мови. Наприклад, словосполучення «ломка голосу» може викликати тривогу чи страх у дитини з РАС.
- Чутливість до змін – інша характерна ознака РАС, однак період статевого дозрівання – це період змін, що також може викликати тривогу. Доцільно починати статево виховання до періоду статевого дозрівання, з метою зниження міри занепокоєння дитини з РАС з приводу фізичних змін, що супроводжують період пубертату.
- Схильність до повторень, ритуалів може проявитись у «застраганні» на певній темі або дії, у тому числі сексуального характеру.
- Труднощі з розумінням і вираженням власних емоцій (також ключова ознака РАС) ускладнюють проходження періоду статевого дозрівання, оскільки це час швидкої зміни та суперечливості емоційного реагування.
- Дефіцит соціальної взаємодії часто виражається в «соціальній наївності» осіб з РАС, що в підлітковому віці може призвести до надмірного впливу з боку однолітків.
- Труднощі з прогнозуванням наслідків своїх дій – також ознака розладів аутистичного спектра, що може негативно вплинути на перебіг підліткового періоду.
- Труднощі з узагальненням та інтеграцією знань, наявні при РАС, ускладнюють процеси статевого виховання.
- Проблеми у формуванні та підтримці дружніх стосунків ускладнюють процеси становлення близьких (романтичних) стосунків, що є надзвичайно важливим у підлітковому віці.

По-друге, при статево вихованні підлітків та юнаків з РАС необхідно враховувати загальні принципи статевого виховання, зокрема, це **принципи реалістичності, неперервності, правдивості, зрозумілості і ясності наданої інформації** [6]. Принцип реалістичності наголошує на важливості побудови статевого виховання на основі реалістичного розуміння статевої диференціації, статевих відмінностей і людської сексуальності, а не на основі «позитивних» або «негативних» крайніх побутових стереотипів і уявлень про стать. Принцип неперервності характеризує динаміку статевого виховання як безперервного і послідовного процесу, що починається з раннього віку і кожен етап якого є базою для подальших етапів. Принцип правдивості виключає помилкові відповіді і численні способи уникнення відповідей на питання, що цікавлять підлітків та юнаків з РАС. Навпаки, даний принцип наголошує: говорити правду і тільки правду відповідно до віку і можливостей розуміння вихованців. Принцип зрозумілості і ясності не

зводить роботу зі статевого виховання до примітивних пояснень і прикладів, а вимагає відповідності способу подачі правдивої інформації можливостям сприймання і розуміння особи з РАС.

Кожен навик і модель поведінки можуть подаватись як серія послідовних або ієрархічних подій. Наприклад, пропонується такий алгоритм для навчання стосункам:

Дівчина і хлопець зустрічаються → дівчина і хлопець починають говорити один одному «Привіт» → дівчина і хлопець продовжують спілкуватися як друзі → дівчина і хлопець починають проводити більше часу один з одним, можуть піти в кіно і т.д. → дівчина і хлопець тримаються за руки → дівчина і хлопець призначають один одному побачення [14, с. 2617–2627]. Цю схему можна продовжувати до одруження і створення сім'ї.

По-третє, **реалізація принципу повторення інформації** особливо важлива при статевому вихованні підлітків з РАС, з огляду на особливості мисленневих процесів та рівня загального розумового розвитку останніх. Варто приймати до уваги схильність до буквального розуміння мови, наявну при РАС, і уникати виразів, що можуть бути неправильно проінтерпретовані.

По-четверте, **використання візуального супроводу** (картинки, фотографії, відео тощо) підвищує ефективність розуміння і засвоєння інформації з боку осіб з РАС [24, с. 549]. Відповідно, доцільно застосовувати різномірну візуальну інформацію під час статевого виховання осіб з РАС.

По-п'яте, важливим вектором статевого виховання є **обговорення різниці «публічного» та «інтимного» («приватного»)** соціальних контекстів. Оскільки було підтверджено, що сексуальна поведінка підлітків з РАС часто носить неприйнятний характер. Зокрема, більше 40% досліджуваних з РАС торкаються інтимних частин свого тіла в присутності інших людей; близько 13% досліджуваних з РАС говорять про активність сексуального характеру неприйнятним чином; серед 17% підлітків з РАС спостерігаються випадки мастурбації в присутності сторонніх людей; більше 20% досліджуваних з РАС роздягались у присутності сторонніх людей; більше 55% підлітків з РАС проявляли романтичний інтерес до інших людей; однак близько 5% досліджуваних при цьому поводитись неналежним чином (нав'язлива поведінка, дзвінки, стеження тощо); більше 17% підлітків з РАС мали труднощі з розрізненням прийнятної і неприйнятної поведінки в цьому випадку [3; 4]. Здебільшого, причиною неприйнятних проявів сексуальної поведінки стають складності осіб з РАС до розрізнення «публічного» та «інтимного» контексту.

Зокрема, важливо роз'яснити відмінності між відкритими та інтимними частинами тіла, між громадськими місцями і місцями

приватного користування, між суспільними та особистими заняттями, між загальними та інтимними темами тощо.

Більш ефективно ці правила приватності засвоюються підлітками з РАС завдяки батьківським вказівкам (82%), повторюваним інструкціям (65%), позитивному підкріпленню відповідної поведінки (57%); однак досліджувані з РАС рідко спроможні засвоїти різницю «публічного» та «інтимного» соціального контексту на основі спостереження за поведінкою інших (30%) або самостійно (4%) [2].

По-шосте, надання повної, правдивої та адекватної інформації у питаннях сексуальності сприяє формуванню адекватних сексуальних уявлень у підлітків з РАС та зменшує імовірність проявів неприйнятної сексуальної поведінки в останніх.

Наше дослідження виявило дефіцит інформації серед підлітків і юнаків з РАС у наступних питаннях [3]:

- **Фізіологія та біологія статевої системи**, а також зміни, що відбуваються під час періоду статевого дозрівання (68% підлітків з РАС не мають відповідних знань).

Інформація має бути повною, доступною та відповідною. Важливо наголосити на правилах інтимної гігієни.

- **Види стосунків між людьми** (62% підлітків з РАС не мають відповідних знань).

Важливо пояснити різницю між знайомством, дружніми, романтичними, сексуальними, подружніми стосунками. А також обговорити імовірні прояви поведінки, що характерні для кожного виду стосунків. Крім того, важливо пояснити соціальні норми: яка поведінка по відношенню до об'єкту романтичного інтересу вважається прийнятною, а яка – ні.

- **Прийнятна і неприйнятна сексуальна поведінка**

Варто послідовно пояснити, яка сексуальна поведінка являється прийнятною, коли така поведінка доцільна, де така поведінка доречна, а також чи залишається така поведінка прийнятною при інших людях.

- **Поняття контрацепції, хвороб, що передаються статевим шляхом та контролю вагітності** (88% підлітків з РАС не мають відповідних знань)

Ускладнене розуміння наслідків власних дій, що наявне при розладах спектра аутизму, може спричинити небажані наслідки сексуальної поведінки підлітків та юнаків з РАС. Тому окремим важливим пунктом програми статевого виховання має бути роз'яснення усіх імовірних наслідків сексуальної активності, включаючи інформацію про вагітність та захворювання, що передаються статевим шляхом.

По-сьоме, важливо **надати повну інформацію з питань інтимної безпеки**. На жаль, дослідження вказують, що особи з порушеннями психічного розвитку та з розладами аутистичного спектра, зокрема, часто стають жертвами сексуального насилля [19, с. 8-10]. Однією з

причин вважається недостатнє розуміння і усвідомлення характеру дій, що вчиняються з жертвою насильницьких дій. Відповідно, окремим пунктом програми статевого виховання осіб з РАС може бути інформація про інтимну безпеку. Зокрема, важливо наголосити на таких правилах:

- зачиняти на замок двері вбиральні в громадських місцях;
- розрізнати, хто може, а хто не може допомагати з прийманням душу та подібними процедурами;
- що робити у випадку, якщо по відношенню до особи з РАС було проявлено неприйнятну поведінку.

По-восьме, відповідно до принципів неперервності та комплексності статевого виховання, а також принципу системності у наданні психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутистичного спектра [11, с. 7-11] дані рекомендації важливо використовувати, як у сімейному вихованні, так і в межах психолого-педагогічної роботи спеціальних закладів, що здійснюють психокорекцію та реабілітацію осіб з РАС. Зокрема, в межах інформаційно-просвітницької роботи з сім'ями, що виховують осіб з РАС, доцільно зосередити увагу на таких напрямках:

- Загальні уявлення про людську сексуальність та її прояви.
- Уявлення про варіативність проявів сексуальної сфери осіб з порушеннями психічного розвитку загалом, та осіб з РАС зокрема.
- Типові прояви проблемної сексуальної поведінки в осіб з РАС.
- Чинники проблемної сексуальної поведінки осіб з РАС.

Висновки

Розробка програми статевого виховання підлітків і юнаків з РАС постає досить актуальною, з огляду на значну розповсюдженість даного діагнозу в Україні, наявність проблемного соціо-сексуального функціонування серед осіб з РАС та відсутність розроблених психолого-педагогічних рекомендацій з даної проблематики.

Нестача усвідомлення та розуміння соціального контексту; нездатність до розпізнавання емоцій, чужих і власних; труднощі із розрізненням «публічного» та «інтимного»; нав'язливі інтереси та поведінка – ці симптоми РАС можуть спричинювати неприйнятну сексуальну поведінку підлітків і юнаків з РАС.

Встановлено, що фактор наявності відповідних знань та уявлень у сфері сексуальності сприяє зменшенню проявів проблемної сексуальної поведінки [3-5; 20-23]. Відповідно, надання релевантної інформації у доступній формі, з урахуванням ключових характеристик діагнозу РАС, сприятиме, зокрема, більш адекватному функціонуванню сексуальної сфери і підвищенню якості життя осіб з РАС загалом.

Бібліографія

1. **Бурлачук, Л.Ф., Дубовик, М.А.** (2017). Типология проявлений сексуальности подростков с расстройствами аутистического спектра. *Пензенский психологический вестник*, 2 (9), 110-125. <http://doi:10.17689/psy-2017.2.10.>;
2. **Дубовик, М.О.** (2015). Батьківські стилі виховання та сексуальна поведінка осіб з розладами аутистичного спектра. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. пр.*, 3 (38), 165-174.;
3. **Дубовик, М.О.** (2015). Особливості психосексуального розвитку підлітків та юнаків з розладами аутистичного спектра. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. пр.*, 2 (37), 61-70.;
4. **Дубовик, М.О.** (2015). Особливості сексуальної поведінки осіб з розладами аутистичного спектра. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. пр.*, 2 (27), 19-25.;
5. **Дубовик, М.О.** (2015). Фактори, що пов'язані з поведінковими проявами сексуальності осіб з розладами аутистичного спектра підліткового та юнацького віку. *Проблеми сучасної психології*, 30, 173-187.;
6. **Исаев, Д. Н., Каган, В. Е.** (1988). Половое воспитание детей: Медико-психологические аспекты. Ленинград: Медицина.;
7. **Кон, И. С.** (2004). Сексология: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва: Издательский центр «Академия».;
8. **Козн, Ш.** (2008). Как жить с аутизмом. Москва: Институт Общегуманитарных Исследований.;
9. **Кукуруза, Г. В.** (2012). Методологічні засади раннього втручання як системи психологічного супроводу родин, які виховують дітей з порушеннями розвитку. *Український вісник психоневрології*, 3 (72), 190-191.;
10. **Марценковський, И.А.** (2014). Очерки детской психиатрии. Аутизм: учебное пособие для специалистов в области охраны психического здоровья детей. Киев: НейроNews.;
11. **Скрипник, Т. В.** (2013). Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутичного спектра: навч.-метод. посіб. Київ: Гнозіс.;
12. **Скрипник, Т. В.** (2016). Сенсорна інтеграція як підґрунтя цілісного розвитку дітей з аутизмом. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 80(4), 24-31.;
13. **Brown-Lavoie, S.M., Vecili, M.A., Weiss, J.A.** (2014). Sexual knowledge and victimization in adults with autism spectrum disorders. *Journal of autism and developmental disorders*, 44(9), 2185–2196.;
14. **Byers, E., Nichols, S., Voyer, S.** (2013). Challenging Stereotypes: Sexual functioning of single adults with high functioning autism spectrum disorder. *Journal of autism and developmental disorders*, 43(11), 2617–2627.;
15. **Dewinter, J., Vermeiren, R., Vanwesenbeeck, I., Lobbestael, J., & Van Nieuwenhuizen, C.** (2015). Sexuality in adolescent boys with autism spectrum disorder: Self-reported behaviours and attitudes. *Journal of autism and developmental disorders*, 45(3), 731-741.;
16. **Gougeon, N. A.** (2010). Sexuality and autism: a critical review of selected literature using a social-relational model of disability. *American Journal of Sexuality Education*, 5(4), 328-361.;
17. **Hellemans, H., Colson, K., Verbraeken, C., Vermeiren, R., & Deboutte, D.**

(2007). Sexual behavior in high-functioning male adolescents and young adults with autism spectrum disorder. *Journal of autism and developmental disorders*, 37(2), 260-269.; **18. Hénault, I.** (2006). Asperger's syndrome and sexuality: from adolescence through adulthood. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.; **19. Hingsburger, D., & Tough, S.** (2002). Healthy sexuality: Attitudes, systems, and policies. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 27(1), 8-17.; **20. Huwaidi, M. A., & Daghustani, W. H.** (2013). Sexual Behavior in Male Adolescents with Autism and Its Relation to Social-Sexual Skills in the Kingdom of Saudi Arabia. *International Journal of Special Education*, 28(2), 114-122.; **21. Mehzabin, P., & Stokes, M. A.** (2011). Self-assessed sexuality in young adults with high-functioning autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5(1), 614-621.; **22. Seltzer, M. M., Shattuck, P., Abbeduto, L., & Greenberg, J. S.** (2004). Trajectory of development in adolescents and adults with autism. *Mental retardation and developmental disabilities research reviews*, 10(4), 234-247.; **23. Stokes, M. A., & Kaur, A.** (2005). High-functioning autism and sexuality: A parental perspective. *Autism*, 9(3), 266-289.; **24. Van der Hallen, R., Evers, K., Brewaeys, K., Van den Noortgate, W., & Wagemans, J.** (2015). Global processing takes time: A meta-analysis on local-global visual processing in ASD. *Psychological bulletin*, 141(3), 549.

References

1. Burlachuk, L. F., Dubovik, M. A. (2017). Typology of sexuality of adolescents with autism spectrum disorders. *Penza psychological newsletter PSYCHOLOGY-NEWS.RU*, 2 (9), 110-125. <http://doi: 10.17689/psy-2017.2.10>. [in Russian].; **2. Dubovyk, M.O.** (2015). Parenting styles and sexual behavior of individuals with autism spectrum disorders. *Theoretical and applied problems of psychology*, 3 (38), 165-174. [in Ukrainian].; **3. Dubovyk, M.O.** (2015). Psychosexual development of adolescents and youth with autism spectrum disorder. *Theoretical and applied problems of psychology*, 2 (37), 61-70. [in Ukrainian].; **4. Dubovyk, M.O.** (2015). Osoblyvosti seksualnoi povedinky osib z rozladamy autystychnoho spektra. *Actual problems of sociology, psychology, pedagogy*, 2 (27), 19-25. [in Ukrainian].; **5. Dubovyk, M.O.** (2015). Factors related with behavioral displays of sexuality of adolescents and adults with autism spectrum disorders. *Problems of modern psychology*, 30, 173-187. [in Ukrainian].; **6. Ysaev, D. N., Kahan, V. E.** (1988). Polovoe vospytanye detei: Medyko-psykholohycheskye aspekty. Lenynhrad: Medytsyna. [in Russian].; **7. Kon, Y. S.** (2004). Seksolohyia: Uchebnoe posobyie dlia studentov vysshykh uchebnykh zavedenyi. Moskva: Yzdatelskyi tsentr «Akademyia». [in Russian].; **8. Koen, Sh.** (2008). Kak zhyt s autyzmom. Moskva: Ynstytut Obshechumanytarnykh Yssledovanyi. [in Russian].; **9. Kukuruza, H. V.** (2012). Metodolohichni zasady rannoho vtruchannia yak systemy psykholohichnoho suprovodu rodyn, yaki vykhovuiut ditei z porushenniamy rozvytku. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrolohii*, 3 (72), 190-191. [in

Ukrainian].; **10. Martsenkovskiy, Y.A.** (2014). Ocherky detskoi psykhyatryi. Autyzm: uchebnoe posobyе dlia spetsyalystov v oblasti okhrany psykhycheskoho zdorovia detei. Kyev: NeuroNews.[in Russian].; **11. Skrypnyk, T. V.** (2013). Standarty psykholoho-pedahohichnoi dopomohy ditiam z rozladamy autychnoho spektra: navch.-metod. posib. Kyiv: Hnozis. [in Ukrainian].; **12. Skrypnyk, T. V.** (2016). Sensorna intehtratsiia yak pidgruntia tsilisnoho rozvytku ditei z autyzmom. *Osoblyva dytna: navchannia i vykhovannia*, 80(4), 24-31. [in Ukrainian].; **13. Brown-Lavoie, S.M., Viecili, M.A., Weiss, J.A.** (2014). Sexual knowledge and victimization in adults with autism spectrum disorders. *Journal of autism and developmental disorders*, 44(9), 2185–2196.; **14. Byers, E., Nichols, S., Voyer, S.** (2013). Challenging Stereotypes: Sexual functioning of single adults with high functioning autism spectrum disorder. *Journal of autism and developmental disorders*, 43(11), 2617–2627.; **15. Dewinter, J., Vermeiren, R., Vanwesenbeeck, I., Lobbstaël, J., & Van Nieuwenhuizen, C.** (2015). Sexuality in adolescent boys with autism spectrum disorder: Self-reported behaviours and attitudes. *Journal of autism and developmental disorders*, 45(3), 731-741.; **16. Gougeon, N. A.** (2010). Sexuality and autism: a critical review of selected literature using a social-relational model of disability. *American Journal of Sexuality Education*, 5(4), 328-361.; **17. Hellemans, H., Colson, K., Verbraeken, C., Vermeiren, R., & Deboutte, D.** (2007). Sexual behavior in high-functioning male adolescents and young adults with autism spectrum disorder. *Journal of autism and developmental disorders*, 37(2), 260-269.; **18. Hénault, I.** (2006). Asperger's syndrome and sexuality: from adolescence through adulthood. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.; **19. Hingsburger, D., & Tough, S.** (2002). Healthy sexuality: Attitudes, systems, and policies. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 27(1), 8-17.; **20. Huwaidi, M. A., & Daghustani, W. H.** (2013). Sexual Behavior in Male Adolescents with Autism and Its Relation to Social-Sexual Skills in the Kingdom of Saudi Arabia. *International Journal of Special Education*, 28(2), 114-122.; **21. Mehzabin, P., & Stokes, M. A.** (2011). Self-assessed sexuality in young adults with high-functioning autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5(1), 614-621.; **22. Seltzer, M. M., Shattuck, P., Abbeduto, L., & Greenberg, J. S.** (2004). Trajectory of development in adolescents and adults with autism. *Mental retardation and developmental disabilities research reviews*, 10(4), 234-247.; **23. Stokes, M. A., & Kaur, A.** (2005). High-functioning autism and sexuality: A parental perspective. *Autism*, 9(3), 266-289.; **24. Van der Hallen, R., Evers, K., Brewaeys, K., Van den Noortgate, W., & Wagemans, J.** (2015). Global processing takes time: A meta-analysis on local–global visual processing in ASD. *Psychological bulletin*, 141(3), 549.

Received 12.03.2019

Accepted 12.04.2019